

Έφη Μαρκοζάνε 2017

Θρησκευτικότητα
και εξουσία
στον *Ταρτούφο*
του Μολιέρου



ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑ ΣΤΟΝ *ΤΑΡΤΟΥΦΟ* ΤΟΥ ΜΟΛΙΕΡΟΥ

Έφη Μαρκοζάνε

Περίληψη

Σκοπός της μελέτης είναι να εξετάσει πώς εγγράφονται σε δύο ελληνικές μεταφράσεις (1972 και 2006) του *Ταρτούφου* (1669), η θρησκευτικότητα και οι σχέσεις εξουσίας, που αντικατοπτρίζουν μέρος των κοινωνικών συμβάσεων του εκάστοτε περιβάλλοντος υποδοχής. Τα ευρήματα δείχνουν ότι τα δύο κείμενα υποδοχής εγγράφουν διαφορετικά την διάσταση της θρησκευτικότητας, αλλά και τις σχέσεις εξουσίας που διαφαίνονται στη σκιαγράφηση του χαρακτήρα του πατέρα και της πεθεράς. Το ΚΥ1, η μετάφραση του οποίου έγινε κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, παρουσιάζει πιο έντονο το θρησκευτικό στοιχείο σε σχέση με το ΚΥ2 το οποίο υιοθετεί μια πιο κοσμική στάση, πιο αποστασιοποιημένη από τη θρησκεία. Το ΚΥ2 αναδεικνύει με τις επιλογές του κάποιες ιεραρχίες ως προς τις σχέσεις εξουσίας στην οικογένεια που συνάδουν με παλαιότερη αντίληψη των δομών της οικογένειας. Με την μελέτη αναδεικνύεται η μεροληψία της μετάφρασης, με την έννοια ότι έχει τη δυνατότητα να αποδίδει επιλεκτικά κάποια σημεία του ΚΑ, σύμφωνα με τον συνολικό προσανατολισμό της παράστασης.

Λέξεις-κλειδιά

Κοινωνικές συμβάσεις, σχέσεις εξουσίας, γυναικεία ταυτότητα, έμφυλη θέση, διαπροσωπική απόσταση, διαπροσωπική εγγύτητα.

1. Το έργο και η εποχή του

Ο *Ταρτούφος*, το διασημότερο ίσως θεατρικό έργο του Μολιέρου, γράφτηκε το 1664 αλλά την τελική του μορφή την πήρε το 1669. Στο

έργο αυτό, ο Μολιέρου στηλιτεύει την υποκρισία των ψευδοθρησκευόμενων της εποχής. Ο εύπιστος μεγαλοαστός Οργκόν θέλει να παντρεύει την κόρη του Μαριάν, παρά τη θέλησή της, με τον Ταρτούφο, έναν απατεώνα, ψευδοευσεβή που προσβλέπει στην περιουσία της οικογένειας. Τέτοια είναι η τύφλωση του πατέρα που φτάνει στο σημείο να διώξει τον ίδιο του το γιο, Δάμη, όταν εκείνος του αποκαλύπτει πως ο Ταρτούφος πλησίασε ερωτικά την μητριά του και την δεύτερη γυναίκα του Οργκόν, Ελμίρα, αλλά και να γράψει την περιουσία του στον απατεώνα-προστατευόμενο του. Ενώ ο Οργκόν θέλει να επισπεύσει τον γάμο του Ταρτούφου με την Μαριάν, η Ελμίρα στήνει μια παγίδα στον Ταρτούφο και τον ξεσκεπάζει. Το τέλος δίνεται από τον Βασιλιά, ο οποίος σαν από μηχανής Θεός τιμωρεί τον υποκριτή, αποκαθιστά την ισορροπία και ανακουφίζει τα αφελή θύματα του πανούργου αυτού ανθρώπου. Η έρευνα στηρίζεται σε δύο ελληνικές μεταφράσεις: η πρώτη είναι του Άρη Αλεξάκη (ΚΥ1) η οποία έγινε το 1972, όπως αναφέρει ο ίδιος ο μεταφραστής στην εισαγωγή του, παρόλο που η έκδοση που έχουμε στα χέρια μας είναι του 1986, και η δεύτερη είναι του Κ. Μύρη (ΚΥ2), του 2006. Τα παραδείγματα προέρχονται από τις δύο πρώτες πράξεις του έργου.

2. Κοινωνικές συμβάσεις

Στη γενική θεματική των κοινωνικών συμβάσεων εμπεριέχονται, μεταξύ άλλων, η θρησκεία και οι αναπαραστάσεις της, αλλά και οι σχέσεις εξουσίας που συντείνουν στην σκιαγράφηση των χαρακτήρων.

2.1. Θρησκευτικότητα

Ένα κεντρικό θέμα του έργου είναι η θρησκεία και η αντιπαράθεση μεταξύ αληθινών πιστών και των δολοπλόκων που χειραγωγούν την ευλάβεια των πιστών για ιδιοτελείς σκοπούς.

Η μελέτη μας έχει ως στόχο να αναλύσει τις αναπαραστάσεις του θείου και της θρησκευτικότητας στις δύο ελληνικές μεταφράσεις. Τα δεδομένα δείχνουν πως οι δύο μεταφραστές επιλέγουν να χειριστούν διαφορετικά το ζήτημα της θρησκευτικής έντασης. Στο ΚΥ1 είναι πιο έντονο το θρησκευτικό συναίσθημα ενώ στο ΚΥ2 είναι εμφανής η κοσμική οπτική της θρησκείας και η κριτική της εκκλησίας.

Στο παράδειγμα 1, όπου η Κυρία Περνέλ αναφέρεται στον Ταρτούφο, το *un homme de bien* έχει μεταφραστεί στο ΚΥ1 ως *άνθρωπος του Θεού* ενώ στο ΚΥ2 έχει παραλειφθεί εντελώς, αφαιρώντας έτσι την οποιαδήποτε θρησκευτική χροιά. Η πεθερά, *Mme Pernelle* στο πρωτότυπο, έχει αποδοθεί ως *κυρία Περνέλ* στο ΚΥ1 ενώ στο ΚΥ2 αναφέρεται ως *Πετρούλα*.

Παράδειγμα 1

- ΚΑ Mme Pernelle: Mais pour un *homme de bien* je garantis le maitre. (Στ 74)
(Κυρία Περνέλ: Όμως αξιοπρεπής άνθρωπος σας εγγυώμαι πως είναι ο κύριός του)
- ΚΥ1 Κα Περνέλ: Είναι *άνθρωπος του Θεού* (σελ. 22)
- ΚΥ2 Πετρούλα: Τον Ταρτούφο ... τον μισείτε. (σελ. 14)

Στο παράδειγμα όπου η κυρία Περνέλ υπερασπίζεται τον Ταρτούφο, το *l'intérêt du Ciel* αποδίδεται ως *Επουράνια Βασιλεία* (ΚΥ1) ενώ αντίθετα στο ΚΥ2 το *ο θρίαμβος της Εκκλησίας* δίνει μια πολιτική χροιά στην θεώρηση του θεσμού της εκκλησίας.

Παράδειγμα 2

- ΚΑ Mme Pernelle: Et *l'intérêt du Ciel* est tout ce qui le pousse. (Στ 78)
(Κυρία Περνέλ: Και το μόνο που τον ενδιαφέρει είναι το δίκαιο των Ουρανών).
- ΚΥ1 Κα Περνέλ: ... και μόνη του φροντίδα είναι να προφυλάξει τα δικαιώμα της *Επουρανίου Βασιλείας* (σελ. 22)
- ΚΥ2 Πετρούλα: Ο μόνος του σκοπός είναι ο *θρίαμβος της Εκκλησίας*. (σελ. 14)

Ομοίως, στο παράδειγμα 3, όπου η υπηρέτρια Ντορίν οργίζεται με τις αντιλήψεις της κυρίας Περνέλ περί έντιμης κοινωνικής ζωής, η μετάφραση του *ciel* ως *Επουράνια Βασιλεία* (ΚΥ1) εγγράφει έντονο θρησκευτικό αίσθημα σε αντίθεση με το ΚΥ2 στο οποίο ο Θεός συνιστά μια ουδέτερη επιλογή και εντείνει την ειρωνεία στην ερώτηση.

Παράδειγμα 3

- KA Dorine: En quoi blesse le *Ciel* une visite honnête ? (Στ 81)
(*Ντορίν: Και τι πειράζει τα ουράνια μια τίμια επίσκεψη;*)
- KY1 Ντορίνα: Τι την πειράζει την *Επουράνια Βασιλεία* μια καθωσπρέπει επίσκεψη; (σελ. 22)
- KY2 Ντορίνα: Πειράζει το *Θεό* που έρχονται στο σπίτι μας οι φίλοι μας να μας επισκεφτούν; (σελ. 15)

Στο παράδειγμα 4, το *Ciel* αποδίδεται διαφορετικά: στο KY1 το *έχει αφιερώσει τη ζωή της στο Θεό* παραπέμπει στην εικόνα του σειπού και αφοσιωμένου ανθρώπου-ασκητή, ενώ στο KY2 τα *θεία* αποφεύγουν την παραδοχή περί ύπαρξης του Θεού και μπορεί να παραπέμπουν στην τυπική τελετουργία της εκκλησίας.

Παράδειγμα 4

- KA Mme Pernelle: Tous les soins vont au *Ciel*. (Στ 119)
(*Κυρία Περνέλ: Όλες οι φροντίδες προσβλέπουν στα Ουράνια*).
- KY1 Κα Περνέλ: *έχει αφιερώσει τη ζωή της στο Θεό* (σελ. 23)
- KY2 Πετρούλα: *έχει αφιερώσει τη ζωή της στα θεία*. (σελ. 14)

Στο παράδειγμα που ακολουθεί παρατηρούμε πως οι δύο μεταφράσεις ίσως δεν διαφέρουν μεταξύ τους ως προς την απόδοση του θρησκευτικού αισθήματος που απορρέει από το *sainteté*, βλ. KY1 *ένα ιερό αντικείμενο*, KY2 στο *Θείο Λόγο*. Στο δεύτερο μέρος της φράσης, όμως, το KY1 αποδίδει το *les parures du diable* με το *όργανα της διαφθοράς* που έχει σαφώς συνδήλωση περισσότερο ηθικής μορφής από τα *σύνεργα του Σατανά* (KY2), που μπορεί να εκληφθεί και με ειρωνική χροιά.

Παράδειγμα 5

- KA Dorine: Disant que nous mêlions, par un crime effroyable, Avec la *sainteté les parures du diable*. (Στ 219)
(*Ντορίν: λέγοντας πως ανακατεύουμε, κι είναι τρομακτικό κρίμα, μαζί με τα άγια, τα αντικείμενα του διαβόλου*).
- KY1 Ντορίνα: Είναι θανάσιμο αμάρτημα να βάζουμε μέσα σ' ένα ιερό αντικείμενο τα *όργανα της διαφθοράς*. (σελ. 26)

KY2 Ντορίνα: Είπε πως είναι αμαρτία να βάζεις τα *σύνεργα του Σατανά* κοντά στο Θείο Λόγο. (σελ. 19)

Στο παράδειγμα 6, η απόδοση του *ciel* στο KY1 φαίνεται πιο ενήμερη σχετικά με τη δύναμη της θεϊκής παρεμβολής (*η χάρις του Θεού*) ενώ το KY2 επιχειρεί μια εκκοσμίκευση και εντείνει την ειρωνεία του πράγματος.

Παράδειγμα 6

- KA Orgon: enfin le *ciel* chez moi me le fit retirer.... (Στ 299)
(*Οργκόν: Τέλος, ο ουρανός τον έκανε να αποσυρθεί στο σπίτι μου*).
- KY1 Οργκόν: Τέλος, η *χάρις του Θεού* τον έφερε να εγκατασταθεί στο σπίτι μου... (σελ. 29)
- KY2 Οργκόν: τον έχει στείλει ο Θεός στο σπίτι μου για να ευλογήσει τις δουλειές και τη φαμίλια μου... (σελ. 23)

Στο παράδειγμα 7, η φράση του KY1 *κάθε ιερό και όσιο* εγγράφει μεγαλύτερη θρησκευτικότητα (και με την αντίθεσή με το *ξετσιπίωτα*) ενώ η φράση του KY2 *με πρόσχημα τα θεία* αναδεικνύει την πρόφαση χωρίς να φέρει προϋπόθεση αλήθειας για τα θεία.

Παράδειγμα 7

- KA Cléante: et se joue de leur gré
De ce qu'ont les mortels de *plus saint et sacré*. (Στ 364)
(*Κλεάνθης: και κοροϊδεύουν ο,τι πιο ιερό και όσιο έχουν οι θνητοί*).
- KY1 Κλεάνθης: ...που η ιερόσυλη μάσκα τους ξεγελά και κοροϊδεύει *ξετσιπίωτα* κάθε ιερό και όσιο. (σελ. 31)
- KY2 Κλεάνθης: ... και ασελγούν *με πρόσχημα τα θεία*. (σελ. 24)

Στο παράδειγμα 8, η αρχική υπόθεσή είναι επίσης έκδηλη, όταν στο KY1 οι *ψευδοπιστοί* γίνονται *θεοφοβούμενοι της δεκάρας* που είναι θεωρούμε, το πλησιέστερο φυσικό ισοδύναμο (Nida 1964, στον Munday 2004:78) και αναφέρεται στη θρησκευτική πίστη, ενώ στο KY2 το *σαλιτιμλάγκοι της θρησκείας* εγγράφει εμφανώς επικριτική στάση προς την εκκλησία και την εκμετάλλευση που ενδεχομένως ασκεί στους πιστούς.

Παράδειγμα 8

- ΚΑ Cléante: *Aussi ne vois-je rien qui soit plus odieux...
Que ces francs charlatans, que ces dévots de place.* (Στ 359)
(Κλεάνθης: Έτσι δεν βλέπω να υπάρχει κάτι πιο μισητό...
Από τους τσαρλατάνους, από τους ψευτοπιστούς).
- ΚΥ1 Κλεάνθης: Γι' αυτό δεν βρίσκω τίποτα πιο ξεδιάντροπο απ' αυτούς τους υλοκριτές και τσαρλατάνους, τους θεοφοβούμενους της δεκάρας (σελ. 31)
- ΚΥ2 Κλεάνθης: Σιχαινομαι τη μασκαρεμένη ευλάβεια, τους σαλτιμπάγκους της θρησκείας. (σελ. 24)

Στο παράδειγμα 9, ο πραγματικός Χριστιανός του ΚΥ1 αναφέρεται στον άνθρωπο που βιώνει τη ζωή όπως προστάζει η χριστιανική θρησκεία, σε αντίθεση με τη φράση *φρόνιμοι και ταπεινοί* του ΚΥ2 που δεν αντιστοιχεί σε θρησκευτικό χαρακτηρισμό αλλά σε κοινωνικές αξίες.

Παράδειγμα 9

- ΚΑ Cléante: *Mais les dévots de cœur sont aisés à connaitre.* (Στ 382)
(Κλεάνθης: όμως είναι εύκολο να αναγνωρίσεις αυτούς που έχουν πίστη στην ψυχή).
- ΚΥ1 Κλεάνθης: υπάρχει... τίποτε πιο εύκολο να το ξεχωρίσει κανείς από ένα πραγματικό Χριστιανό (σελ. 31)
- ΚΥ2 Κλεάνθης: Ο κόσμος έπηξε απ' τους απατεώνες. Όμως δεν έλειψαν οι λίγοι έστω φρόνιμοι και ταπεινοί. (σελ. 25)

Στον Πίνακα 1 αποτυπώνονται συνοπτικά τα ευρήματα ως προς την απόδοση της θρησκευτικότητας έναντι μιας κοσμικής θεώρησης της θρησκείας. Οι μεταβλητές (Williams και Chesterman, 2002) παίρνουν τις τιμές «+» και «-», ανάλογα με το ποιο κείμενο εγγράφει το χαρακτηριστικό πιο έντονα. Σύμφωνα με τους Hatim και Mason (στην Baker 2011) που θεωρούν πως οι μεταφραστές είναι φορείς ιδεολογιών, και αναφορικά με τους συντελεστές της θρησκευτικής συνείδησης και της κοινωνικής υποκρισίας, το ΚΥ1 φαίνεται να ευνοεί περισσότερο τη θρησκευτική πίστη και την αφοσίωση στα θεία

ενώ το ΚΥ2 με τις επιλογές του μοιάζει να διατηρεί μια πιο επικριτική στάση έναντι της εκκλησίας και να κάνει πιο εμφανή τον διαχωρισμό κράτους και εκκλησίας. Κατόπιν τούτου ενισχύεται η άποψη ότι η μετάφραση είναι επιλεκτική, και μπορεί να ευνοήσει κάποιες αφηγηματικές οπτικές.

Πίνακας 1. Απόδοση θεματικών στα ΚΥ1 και ΚΥ2

ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ	ΚΥ1	ΚΥ2
Θρησκευτική συνείδηση	+	-
Κοινωνική υποκρισία	-	+

2.2 Σχέσεις εξουσίας και γυναικεία ταυτότητα

Είτε πρόκειται για την υπηρέτρια είτε για την εγγονή της, η κυρία Περνέλ δεν νοιάζεται να τηρήσει τους κανόνες ευγένειας. Στα λόγια της παρατηρούμε την απόσταση εξουσίας που διατηρεί στις σχέσεις που αναπτύσσονται, καθώς και τη θέση της γυναίκας.

Στο παράδειγμα που ακολουθεί, η γηραιά κυρία Περνέλ απευθύνεται προς την καμαριέρα. Εκεί που το ΚΑ έχει έναν ουδέτερο χαρακτηρισμό, *fille suivante*, στις ελληνικές μεταφράσεις αλλάζει η απόσταση εξουσίας μεταξύ τους: το ΚΥ1 επιλέγει ελεύθερη απόδοση κι έναν σαφώς υποτιμητικό χαρακτηρισμό: *δούλα φλόβαρη και γλωσσού*, όπου η γυναικεία ταυτότητα της υπηρέτριας εγγράφεται σαφώς αδύναμη. Το ΚΥ2 με το *δεν ξέρεις τη θέση σου κορίτσι μου* είναι μεν δηκτικό και φανερώνει την υπεροπτική στάση της κυρίας Περνέλ, δείχνει όμως καλύτερη θέση της γυναίκας για την καμαριέρα, αφού απλώς την βάζει στη θέση της, χωρίς να της προσάπτει επιπλέον χαρακτηρισμούς. Και στις δύο ελληνικές μεταφράσεις τονίζονται οι σχέσεις ιεραρχίας.

Παράδειγμα 10

ΚΑ Mme Pernelle: Vous êtes mamie, une *fille suivante*. (Στ 13)
(Κυρία Περνέλ: Είστε αγαπητή μου, μια ακόλουθος/καμαριέρα).

ΚΥ1 Κα Περνέλ: Βάλ' το καλά στο νου σου πως δεν είσαι παρά μια *δούλα φλόβαρη και γλωσσού* (σελ. 19)

ΚΥ2 Πετρούλα: *Δεν ξέρεις τη θέση σου κορίτσι μου.* (σελ. 13)

Η κυρία Περνέλ βάλλει προς όλους. Στο ακόλουθο παράδειγμα επικρίνει την εγγονή της. Οι ελληνικές μεταφράσεις είναι πιο επικριτικές, με το ΚΥ1 να παρουσιάζει μια ασθενή θέση της γυναίκας σαν υποταγμένο κοριτσάκι (*σουσουράδα/φωλίτσα*), ενώ το ΚΥ2 δεν εγγράφει την γυναικεία ταυτότητα αδύναμη, της προσδίδει μια πιο δυναμική υπόσταση, *μουλωχτό σκυλί*, και την παρουσιάζει περισσότερο ως απειλή.

Παράδειγμα 11

ΚΑ Mme Pernelle: *Mais il n'est ... pire eau que l'eau qui dort, et vous menez sous chape un train que je hais fort.* (Στ 24)

(Κυρία Περνέλ: *Μα δεν υπάρχει χειρότερο νερό από το στάσιμο, και κάνετε κρυφά μια ζωή που μισώ πραγματικά*).

ΚΥ1 Κα Περνέλ: και μου φαίνεται *σουσουράδα* μου πως η δική σου η *φωλίτσα* δεν είναι καθόλου καθαρή (σελ. 20)

ΚΥ2 Πετρούλα: *Μα είσαι μουλωχτό σκυλί και δε χωνεύω τη ζωή που κάνεις τώρα-τώρα....* (σελ. 12)

Η εργασία επικεντρώνεται επίσης στη γυναικεία ταυτότητα της κόρης μέσα από το πρίσμα των λόγων της καμαριέρας. Ταυτόχρονα μελετά τη θέση της ίδιας της καμαριέρας σε σχέση με τον κύριο του σπιτιού. Όπως γνωρίζουμε στις κωμωδίες του Μολιέρου, κατ' εικόνα της *comedia dell'arte*, οι υπηρέτες παίζουν έναν σημαντικό ρόλο στη δράση. Εκφράζουν συνήθως την κοινή λογική και δεν φοβούνται να αντιμιλήσουν στον κύριό τους, ενώ παραμερίζοντας τις κοινωνικές συμβάσεις, εκφράζουν χαμηλό δείκτη απόστασης εξουσίας.

Ο πατέρας εμφανίζεται στα ακόλουθα παραδείγματα ως αρχηγός μιας πατριαρχικής οικογένειας που αποφασίζει ο ίδιος για το μέλλον της κόρης του, και έτσι δίνεται η ευκαιρία να φανεί ο έμφυλος ρόλος της κόρης, μέσα από τη γλώσσα που υιοθετούν τα δύο ελληνικά μεταφράσματα. Στο ΚΥ2, η γλώσσα είναι πιο ελευθεριάζουσα, και λέει τα πράγματα με το όνομά τους. Αντίθετα, στο ΚΥ1, διατηρείται μια

πιο συγκρατημένη, πιο ουδέτερη γλώσσα που υπονοεί τα όσα θέλει να δείξει.

Στο παράδειγμα 12, η καμαριέρα Ντορίν, προσπαθεί να πείσει τον πατέρα της οικογένειας Οργκόν ότι δεν πρέπει να παντρεύει την κόρη του με τον Ταρτούφο. Το ΚΥ1 υιοθετεί μια προσέγγιση υποτέλειας και αρετής της κόρης, ως άβουλου όντος: *βάζετε σε κίνδυνο τη φρονιμάδα της δίνοντάς της έναν άντρα* ενώ το ΚΥ2 παρουσιάζει μια πιο χειραφετημένη γυναικεία ταυτότητα της κόρης με το *μελετήσατε; ... ταιριάζουνε;*, το οποίο προϋποθέτει απλά την έγνοια του πατέρα για την ευτυχία της κόρης, όχι την απόφασή του για το μέλλον της.

Παράδειγμα 12

KA Dorine: et ne devez vous pas songer les *bienséances*, et de cette union prévoir les *conséquences*? (Στ 505)

(Ντορίν: και δεν πρέπει να σκέφτεστε την ευπρέπεια, και να προβλέψετε τις συνέπειες αυτής της ένωσης;)

ΚΥ1 Ντορίνα: *Είναι καθώς πρέπει πράγματα* αυτά; Και δείτε σε τι κίνδυνο *βάζετε* τη φρονιμάδα της δίνοντάς της έναν άντρα που δεν είναι του γούστου της; (σελ. 37)

ΚΥ2 Ντορίνα: *το μελετήσατε καθόλου; Ταιριάζουνε; Θα 'ναι χωρίς συνέπειες* αυτός ο γάμος; (σελ. 31)

Στο παράδειγμα 13, υιοθετείται η ίδια επιλογή, με το ΚΥ1 να θεωρεί ότι ο πατέρας *αποφασίζει* για τον γάμο, ενώ στο ΚΥ2, με το την *κόρη ... παραδίνει* φαίνεται η αλλαγή της οπτικής. Ο πατέρας δεν αποφασίζει πια ως αυταρχική παρουσία τον γάμο, αλλά παραδίνει την κόρη του. Επίσης στο ίδιο παράδειγμα το ΚΥ1 εγγράφει την ενάρτη γυναικεία που *εξαναγκάζεται* να παραστρατήσει, ενώ το ΚΥ2 υιοθετεί έναν πιο ουδέτερο τόνο, δεν ανάγει την απιστία σε τόσο μείζον θέμα και μιλάει απλώς για *κίνδυνο*.

Παράδειγμα 13

KA Dorine: et qui *donne à sa fille un homme qu'elle hait* est responsable au ciel des fautes qu'elle fait. (Στ 515)

(Ντορίν: *κι όποιος δίνει στην κόρη του έναν άντρα που μισεί, είναι υπεύθυνος* στους ουρανοούς για τα λάθη που κάνει.)

-
- ΚΥ1 Ντορίνα: ... γιατί θα δώσει λόγο στο Θεό αυτός που *αποφασίζοντας έναν αταίριαστο γάμο, εξαναγκάζει μια γυναίκα να παραστρατήσει.* (σελ. 37)
- ΚΥ2 Ντορίνα: ... κι όποιος την κόρη του σε τέτοιο τύπο παραδίνει, αναλαμβάνει και τον κίνδυνο που κρύβει μια τέτοια απόφαση. (σελ. 32)

Και στο παράδειγμα 14, η γυναικεία ταυτότητα στο ΚΥ2 εμφανίζεται καλύτερη, αφού το κορίτσι έχει *ντροπή* (που μπορεί να παραμεριστεί και να υποπέσει στην *απιστία*) ενώ στο ΚΥ1 η έμφαση δίνεται στην εγκράτεια (που ίσως δεν διατηρηθεί). Το ΚΥ2 παρατηρούμε πως διατηρεί ένα πιο πολεμικό ύφος στους χαρακτηρισμούς του (με προσβλητικές εκφράσεις, π.χ. *κερατάς*) σε αντίθεση με το ΚΥ1 που παρμένει πιο κοντά στο ΚΑ.

Παράδειγμα 14

- ΚΑ Dorine: Je dis qu'il a l'encolure, et que son ascendant, monsieur, l'emportera *sur toute la vertu que votre fille aura.* (Στ 538) (*Ντορίν: Λέω πως έχει την εμφάνιση και πως η επιβολή του, κύριε, θα νικήσει όλη την αρετή που θα έχει η κόρη σας.*)
- ΚΥ1 Ντορίνα: Σας το λέω, το τραβάει η κούτρα του κι όση καλή θέληση κ' να 'χει μια γυναίκα, άμα αυτός θέλει... (σελ. 38)
- ΚΥ2 Ντορίνα: Είναι *πλασμένος κερατάς* ο άνθρωπος και το κορίτσι θα νικήσει τη ντροπή και *θα ριχτεί στην απιστία με τα μούτρα.* (σελ. 33)

Στο παράδειγμα 15, το *θα μου φορτώνανε...* με το ζόρι του ΚΥ1 αναδεικνύει για άλλη μια φορά μια ασθενέστερη θέση της γυναίκας σε σχέση με το *μετά το γάμο* (ΚΥ2) που προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή της γυναίκας και δεν δείχνει εξαναγκασμό. Η υπαινικτική στάση του ΚΥ1 διατηρείται κι εδώ με το *τι σόι εκδίκηση* εκεί που το ΚΥ2 δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει πιο λαϊκές εκφράσεις, π.χ. *να πιάσω φίλο.* Αυτές οι λεπτομέρειες στη γλωσσική έκφραση αντικατοπτρίζουν τις έμφυλες πλευρές (von Flotow 2011) ενός κειμένου.

Παράδειγμα 15

- KA Dorine: Si j'étais en sa place, un homme assurément
Ne m'éprouerait pas de force impunément. (Στ 563)
(Ντορίν: Εάν ήμουν στην θέση της, σίγουρα ένας άντρας δεν θα με παντρευόταν με το ζόρι χωρίς να έχει συνέπειες).
- KY1 Ντορίνα: αν ήμουνα στη θέση της και μου φορτώνανε άντρα με το ζόρι ούτε που θα προλάβαινε να τελειώσει ο γάμος και θα του 'δειχνα εγώ τι σόι εκδίκηση έχει πάντοτε πρόχειρη μια γυναίκα. (σελ. 38)
- KY2 Ντορίνα: αν ήμουν στη θέση της μετά το γάμο, θα 'ψαχνα να πιάσω φίλο! (σελ. 35)

Στο παράδειγμα 16, το KY1 ενισχύει την πατρική εξουσία με το *αποφάσισα* ενώ το KY2 φαίνεται πιο διαλλακτικό ως προς το αυταρχισμό του πατέρα με το *να σεβαστείς*.

Παράδειγμα 16

- KA Orgon Enfin, ma fille, il faut *payer obeissance* et montrer pour mon choix entière déférence.. (Στ 577)
(Οργκόν: Επιτέλους, κόρη μου, πρέπει να υπακούσεις και να δείξεις στην επιλογή μου πλήρη σεβασμό...)
- KY1 Οργκόν: Τέλος! Σ' ότι αποφάσισα δεν θέλω αντιρρήσεις. Εγώ έδωσα το λόγο μου, κι εσύ θα τον τηρήσεις. (σελ. 39)
- KY2 Οργώνης: Πρέπει να σεβαστείς παιδί μου την εκλογή μου. (σελ. 35)

Στο παράδειγμα 17 παρατηρούμε πως οι προσεγγίσεις των δύο ελληνικών μεταφρασμάτων προτιμούν δύο ισοδύναμα φορτισμένες λέξεις *υπακούει –πειθαρχεί* που δείχνουν μια αδύναμη έμφυλη θέση της γυναίκας που δεν αποφασίζει μόνη της για το μέλλον της.

Παράδειγμα 17

- KA Dorine Il faut qu'une fille *obéisse à son père*,
Voulut 'il lui donner un singe pour époux. (Στ 654)
(Ντορίν: Μια κόρη πρέπει να υπακούει τον πατέρα της, ακόμα κι αν θέλει να της δώσει για σύζυγο έναν πίθηκο).

- KY1 Ντορίνα: Α μπα! Μια κόρη πρέπει πάντοτε να υπακούει στον πατέρα της, ακόμη κι αν της έδινε για άντρα ένα γορίλα. (σελ. 42)
- KY2 Ντορίνα: Η καλή θυγατέρα πειθαρχεί στις αποφάσεις του πατέρα της. Ακόμα κι αν της προξενεύει χιμπατζή, τον παίρνει. (σελ. 39)

Στο παράδειγμα 18 η καμαριέρα Ντορίν ρωτάει την κυρία της, Μαριάν, εάν αγαπάει τον αρραβωνιαστικό της προσπαθώντας να λύσει τη μεταξύ τους παρεξήγηση που έχει προκύψει εξαιτίας του Ταρτούφου. Η απάντηση της Μαριάν στο KY1 είναι σεμνή και δείχνει συγκεκριμένο πάθος και θρησκευτικού τύπου αγνή αγάπη προς τον αρραβωνιαστικό, φανερώνοντας ότι η θέση της γυναίκας είναι αδύναμη και εκφράζεται συγκρατημένα και με γνώμονα την ευπρέπεια και την αρετή, ενώ στο KY2 η γυναικεία ταυτότητα εμφανίζεται πολύ ενισχυμένη, αφού δεν έχει κανένα πρόβλημα να δείξει την ένταση των συναισθημάτων της. Η απάντησή της φανερώνει φεμινιστική χειραφέτηση.

Παράδειγμα 18

- KA Dorine: Enfin vous l'aimez donc?
Marianne: Oui, d'une ardeur extrême. (Στ 609)
(Ντορίν: Τελικά λοιπόν τον αγαπάτε; Ναι, με ένα υπέρτατο πάθος).
- KY1 Ντορίν: Ωραία λοιπόν, τον αγαπάτε;
Μαριάν: Με όλη μου τη δύναμη. (σελ. 41)
- KY2 Ντορίνα: Τέλος πάντων. Τον αγαπάς;
Μαριάν: Είμαι τρελή γι' αυτόν σου λέω. (σελ. 37)

Στον πίνακα 2 φαίνεται ότι οι επιλογές του KY1 δείχνουν πιο αδύναμη γυναικεία ταυτότητα. Στα δύο πρώτα παραδείγματα, ο περιπαικτικός τόνος και η επιλογή των λέξεων, όπως *σουσουράδα*, βάζουν τη γυναίκα στη θέση του μικρού κοριτσιού που αντιμετωπίζεται με επείκεια. Έως τη δεκαετία του '70, η γυναίκα παρέμενε ως επί το πλείστον σε θέση υποτέλειας έναντι του άνδρα –πατέρα ή συζύγου. Οι μεταφραστικές επιλογές του KY1 δείχνουν ότι η γυναίκα

υποτάσσεται στις πατρικές βουλές –κι αυτό ισχύει ακόμα και για την «χειραφετημένη» καμαριέρα που ενώ δεν διστάζει να αντιμλήσει και να αντιδράσει, παρόλα αυτά παραδέχεται *θα μου φορτώνανε με το ζόρι*.

Στο ΚΥ2 είναι εμφανές πως η πατρική φιγούρα χάνει τον αυταρχισμό που την χαρακτηρίζει τα παλαιότερα χρόνια, κι έχουμε την γυναίκα να γίνεται κυρία του εαυτού της και να έχει πλέον επιλογή: *να σεβαστείς, πειθαρχεί*. Ακόμα και τα λόγια της κυρίας Περνέλ προς την καμαριέρα εγγράφουν μια σκληρότητα που δείχνει πως τη θεωρεί πλέον έναν άξιο και επικίνδυνο αντίπαλο.

Παρατηρούμε ότι στη διάρκεια των 30 και πλέον ετών που μεσολάβησαν μεταξύ των δύο μεταφράσεων, οι σχέσεις εξουσίας έχουν μεταβληθεί στην ελληνική κοινωνία κι αυτό αποτυπώνεται και στα κείμενα.

Πίνακας 2. Η γυναικεία ταυτότητα στα παραδείγματα 10-18.

Παρ.	ΚΑ	ΚΥ (1972)	ΚΥ (2006)
10	<i>Une fille suivante</i>	Δούλα φλόβαρη και γλωσσού	Δεν ξέρεις τη θέση σου
11	<i>Eau qui dort</i>	Σουσουράδα	Μουλωχτό σκυλί
12	<i>Bienséances</i>	Καθώς πρέπει πράγματα	Το μελετήσατε
13	<i>Donne à sa fille</i>	Αποφασίζοντας	παραδίνει
14	<i>L'emporthera sur la vertu</i>	Όση καλή θέληση και να 'χει	Θα ριχτεί στην απιστία
15	<i>Ne m'épouserait pas</i>	Μου φορτώνανε με το ζόρι	Αν ήμουν στη θέση της
16	<i>Payer obéissance</i>	Σ' ότι αποφάσισα	Να σεβαστείς
17	<i>Obéisse</i>	Να υπακούει	Πειθαρχεί
18	<i>Ardeur extrême</i>	Με όλη μου τη δύναμη	Είμαι τρελή γι' αυτόν

3. Συμπέρασμα

Καθώς είναι γνωστό ότι μεταφραστές από διαφορετικές χρονικές περιόδους (και κουλτούρες) θα αποδώσουν ένα διαφορετικό έργο (Heylen 1993, στη Baker 2011), θεωρούμε πως η απόσταση των τριάντα χρόνων που χωρίζουν τις δύο μεταφράσεις αναδεικνύει τις κοι-

νωνικο-πολιτισμικές διαφορές που συντελέστηκαν στην ελληνική κοινωνία και οι οποίες εγγράφονται στις μεταφράσεις.

Από την αντιπαραβολική μελέτη που κάναμε, φαίνεται να ενισχύεται η αρχική υπόθεση σχετικά με τη θρησκευτικότητα και τις σχέσεις εξουσίας. Η παρούσα μελέτη επιτρέπει να διαπιστώσουμε, επιβεβαιώνοντας τον Katan (2011) που θεωρεί πως οι μεταφραστές είναι φορείς ιδεολογιών, ότι η μετάφραση του Άρη Αλεξάκη του 1972 (KY1), τονίζει περισσότερο τη θρησκευτική συνείδηση, σύμφωνα με τις κοινωνικές συνθήκες εκείνης της εποχής της δικτατορίας. Αντίθετα, η μετάφραση του Κ. Μύρη του 2006 (KY2), εντάσσεται στο κοινωνικό πλαίσιο του ορθολογισμού που κυριαρχεί στο τέλος του 20^{ου} και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, παρήχθη δηλαδή σε ένα άλλο "καθεστώς αλήθειας" κατά τον Φουκώ και ευνοεί περισσότερο την απουσία του έντονου θρησκευτικού πνεύματος και περισσότερο την κριτική στάση έναντι της κοσμικής θέσης της εκκλησίας.

Οι υπηρέτες είναι πρόσωπα κλειδιά στην κωμωδία. Φυσικά η θέση τους τον 17^ο αιώνα δεν ήταν ακριβώς αυτή που περιγράφεται στο έργο του Μολιέρου, καθώς ουδείς διανοούνταν να αντιμιλήσει στον αφέντη του σπιτιού. Σύμφωνα όμως με την παράμετρο απόστασης εξουσίας των Hofstede και Hofstede, στην κωμωδία οι υπηρέτες δεν αναγνωρίζουν την απόσταση με τους ανώτερους τους, εκφράζοντας χαμηλό δείκτη απόστασης εξουσίας.

Το 1972, ο γάμος με συνοικέσιο ή με μόνη την απόφαση του πατέρα ήταν ίσως πιο αποδεκτός στην ελληνική κοινωνία. Αντίθετα, το 2006, η χειραφετημένη γυναίκα έχει λόγο και ενισχυμένη γυναικεία ταυτότητα. Ας μην ξεχνάμε πως στην Ελλάδα, ο θεομύθος της προίκας και η πατριαρχική οικογένεια καταργήθηκαν με την αναθεώρηση του οικογενειακού δικαίου μόλις το 1983 (Μηχανή του Χρόνου). Έτσι λοιπόν, μπορούμε να ισχυριστούμε πως οι επιλογές του KY2, εγγράφουν τις αλλαγές που συντελέστηκαν στην ελληνική κοινωνία ως προς τη θέση της γυναίκας και την ενίσχυση της γυναικείας ταυτότητας.

Είδαμε μέσω της μελέτης μας πώς οι επιλογές στη γλωσσική έκφραση αντικατοπτρίζουν, κατά την von Flotow (ό.π), τις έμφυλες ταυτότητες των χαρακτήρων και το πώς μια μετάφραση μπορεί να

τις υπερτονίζει. Με την αντιπαραβολή των δύο μεταφράσεων επιβεβαιώνουμε ίσως πως ο τρόπος με τον οποίο χειρίζεται ένας μεταφραστής αυτές τις λεπτομέρειες μας δίνει στοιχεία για το εκάστοτε κοινωνικο-πολιτισμικό περιβάλλον.

Ο *Ταρτούφος* είναι ένα πολύ σημαντικό έργο για την παγκόσμια δραματουργία και αυτό αποδεικνύεται και από το γεγονός πως από το 1664 που πρωτοπαίχτηκε, δεν έχει σταματήσει να ανεβαίνει στις θεατρικές σκηνές της Ευρώπης. Χαρακτηριστικό είναι ότι στο Εθνικό Θέατρο της Γαλλίας από το 1680 ως το 1985 έγιναν 2735 παραστάσεις. Ο Μολιέρος επιτυγχάνει, σιλητεύοντας συγκεκριμένα πάθη και συγκεκριμένους χαρακτήρες, να κάνει μια οξυδερκή σάτιρα της υποκρισίας –κι όχι της θρησκείας (Βρης 1968)- και να στοχεύσει σε μια γενικότερη κριτική της ανθρώπινης αδυναμίας. Γι' αυτό, ίσως, και πολεμήθηκε στην εποχή του, διότι όπως είπε και ο Κοντέ δεν περιπαίζει τη θρησκεία για την οποία οι άνθρωποι αδιαφορούν, αλλά αυτούς τους ίδιους πράγμα το οποίο δεν ανέχονται. Λόγω ακριβώς της μαεστρίας του δημιουργού του, αλλά και του θέματος του έργου, έχει συζητηθεί στη λογοτεχνική κριτική εάν πρόκειται για κωμωδία ή για δράμα. Αν αναλογιστούμε ότι οι παράμετροι που εμπλέκονται στη διαδικασία της μετάφρασης δεν είναι καθορισμένες δια παντός –γι' αυτό και έχουμε αναμεταφράσεις των έργων- και ότι ο μεταφραστής θεατρικών έργων απαιτείται να εστιάσει στην παραστασιμότητα του έργου (Anderman, ό.π), μπορούμε να παρατηρήσουμε πως στις μεταφράσεις που έχουμε επιλέξει για τη μελέτη μας ο στόχος του πρωτοτύπου εξυπηρετείται με επιτυχία.

Ξενογλώσση βιβλιογραφία

- Anderman, Gunilla. 2011. "Drama translation". Στο Baker M. και G. Saldanha (επιμ.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (Second Edition). 92-95. London/New York: Routledge
- Katan, David. 2011. "Culture". Στο Baker M. και G. Saldanha (επιμ.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (Second Edition). 122-126. London/New York: Routledge

von Flotow, Luise. 2011. “Gender and Sexuality”. Στο Baker M. και G. Saldanha (επιμ.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (Second Edition). 122-126. London/New York: Routledge

Ελληνική βιβλιογραφία

Munday, Jeremy. 2004. *Μεταφραστικές σπουδές – θεωρίες και εφαρμογές*. [Μτφ. Άγγελος Φιλιππάτος]. Αθήνα: Μεταίχμιο

Williams, Jenny and Chesterman, Andrew. 2010. *Ο χάρτης – Η έρευνα στις Μεταφραστικές Σπουδές, Οδηγός για νέους ερευνητές*. [Μτφ. ΔΠΜΣ Μετάφραση-Μεταφρασεολογία, ΕΚΠΑ] Αθήνα: Ύψιλον

Κείμενα

Molière, Jean Baptiste de. 1971. *Le Tartuffe*. Paris: Classiques Larousse.

Μολιέρου. 1986. *Ο Ταρτούφος*. Μτφρ. Άρης Αλεξάκης. Αθήνα: Δωδώνη.

Μολιέρου. 2006. *Ταρτούφος*. Μτφρ. Κ. Μύρης. Αθήνα: Ηριδανός.

Ηλεκτρονικές πηγές

Αλεξάκης, Άρης. Διαθέσιμο στη διεύθυνση:
http://www.efth.gr/ift/alexakis/Viografia_Aris_Alexakis.pdf
 [Πρόσβαση 24/04/2016]

Βρης, Αλέκος (1968). Κριτική για την παράσταση του Ταρτούφου, στο Εθνικό Θέατρο, Αρχείο Εθνικού Θεάτρο. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.nt-archive.gr/viewFiles1.aspx?playID=671&pubID=8543>
 [Πρόσβαση στις 7/5/16]

Διαπολιτισμική μελέτη αξιών, Η έννοια της απόστασης εξουσίας του Χόφστεντ. Διαθέσιμο στη διεύθυνση:
http://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PPP100/%CE%94%CE%B9%CE%B1%CE%BB%CE%AD%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CF%82/PSY56_lecture06.pdf [Πρόσβαση 20/04/2016]

Θεομός προίκας –ελληνική οικογένεια. Διαθέσιμο στη διεύθυνση:
<http://www.mixanitouxronou.gr/otan-den-ipirchan-kales-nifes-alla-kales-prikes-o-thesmos-katargithike-to-1983/> [Πρόσβαση 18/05/2016]

- Κατωπόδη, Ευαγγελία, Καούρα, Παναγιώτα (2012). Διαθέσιμο στη διεύθυνση:
http://mariakosioni.blogspot.gr/2012/12/1_28.html [Πρόσβαση 03/05/2016]
- Μακελλαράκη, Βίκυ (2006). Η θεατρική μετάφραση: θεωρία και πράξη. Πρακτικά 1ης Συνάντησης Νέων Μεταφρασεολόγων. Θεσσαλονίκη 1-3 Νοεμβρίου 2006. Διαθέσιμο στη διεύθυνση:
<http://www.enl.auth.gr/translation/PDF/Makellaraki.pdf>
[Πρόσβαση 22/04/2016]
- Μύρης, Κώστας. Διαθέσιμο στη διεύθυνση:
[http://www.biblionet.gr/author/1496/%CE%9A_%CE%A7_%CE%9C%CF%8D%CF%81%CE%B7%CF%82_\(%CE%9A%CF%8E%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%82_%CE%93%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%B3%CE%B4%CF%85%CF%83%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82\)](http://www.biblionet.gr/author/1496/%CE%9A_%CE%A7_%CE%9C%CF%8D%CF%81%CE%B7%CF%82_(%CE%9A%CF%8E%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%82_%CE%93%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%B3%CE%B4%CF%85%CF%83%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82)) [Πρόσβαση 24/04/2016]
- Ταρτούφος, Πρόγραμμα Παράστασης της Κεντρικής Σκηνής του Εθνικού Θεάτρου, της θεατρικής περιόδου 1967-68, στο Δημοτικό Θέατρο Μυτιλήνης. Αρχείο Εθνικού Θεάτρου. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.nt-archive.gr/viewfiles1.aspx?playID=671&programID=1004&programFileDisk=Y1968PL05PR2PG001_sc.jpg [Πρόσβαση 07/05/2016]
- La condition de la femme au XVIIeme siecle. Διαθέσιμο στη διεύθυνση:
<https://sites.google.com/site/saintleolettres/la-condition-des-femmes-au-17eme-siecle-expose-de-patricia> [Πρόσβαση 03/05/2016]
- Les servantes dans l'œuvre de Molière. Διαθέσιμο στη διεύθυνση:
<http://www.toutmoliere.net/valets-et-servantes.html>
[Πρόσβαση 03/05/2016]
- La religion chez Molière. Διαθέσιμο στη διεύθυνση:
<http://www.toutmoliere.net/religion.html> [Πρόσβαση 03/05/2016]

Για τη συγγραφέα

Η Έφη Μαρκοζάνε είναι πτυχιούχος του τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Κατέχει επίσης δίπλωμα ειδίκευσης του Τμήματος Μετάφρασης Λογοτεχνίας και Ανθρωπιστικών Επιστημών (ATL) και του Εργαστηρίου Επιμέλειας Κειμένων του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών (IFA). Παρακολούθησε το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Μετάφραση-Μεταφρασεολογία» του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Μιλάει αγγλικά, γαλλικά και ιταλικά και οι γλώσσες εργασίας της είναι η γαλλική και η αγγλική. Εργάζεται ως μεταφράστρια και εξετάστρια του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών (IFA) ενώ είναι διορισμένη στο δημόσιο. Η συμβολή της στον ηλεκτρονικό τόμο *Διαγλωσσικές Θεωρήσεις* είναι μια επιμελημένη εκδοχή της έρευνάς της στο μεταπτυχιακό μάθημα «Μεθοδολογία Μεταφραστικής Έρευνας», με διδάσκουσα την επιμελήτρια του η-τόμου.